

PECSUK OTTÓ

Szükséges és lehetséges-e az egyszerű nyelvű bibliafordítás?

Egy holland példa nyomában

Is it necessary and/or possible to translate the Bible into “ordinary language”?

A Dutch Bible in Ordinary Language (Bijbel in Gewone Taal) was published in 2014. One of its main translators, Matthijs de Jong, has recently published a monograph on the principles and results of this new Bible translation. Using this monograph, we attempt to present and position the Dutch translation and to answer the following questions: 1. Is it necessary to translate the Bible into “ordinary language”? 2. If so, is it possible? As a result of our investigation, we conclude that 1. an ordinary language Bible Translation may be necessary if the target audience may not, for some reason, be able to use the existing translations. 2. Given the specific audience needs and the relevant translational principles, such a translation is technically feasible. However, several warning signs may be detected as we evaluate such a translational enterprise. The borderline in the case of such “ordinary language” Bible translations between translation and interpretation is especially thin and permeable. It seems to be almost inevitable that ordinary language translations such as the Bijbel in Gewone Taal cross this borderline and by doing so they can be very easily criticized and even rejected by adherents of different interpretations. As a result, these translations should not be used as “authoritative” versions of the Bible. Rather, they should be used as secondary or supplementary editions for in-depth Bible studies, enabling the readers to acquire a deeper understanding of the Bible text.

Keywords: Bible translation, Bible in ordinary language, ordinary language translation, dynamic translation, Bijbel in Gewone Taal

Bevezetés

A magyar nyelvű bibliafordítások összehasonlítását szolgáló Egyesített Bibliaolvasó honlap (EBO) lesz a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán alakult kutatócsoport munkájának egyik végeredménye. E honlap elkészítése apropóján jogosnak tűnik a már elérhető magyar bibliafordítások értékelésének és fordítási szempontból történő egybevetésének igénye. Többen is tettek már erre kísérletet, eltérő szempontból és részletességgel (Lanstyák, 2016; Koltai, 2018, Pecsuk, 2020), de a végkövetkeztetésük hasonló volt: szükség lenne egy igazán dinamikus, valóban egyszerű nyelvű, az egyházi és bibliai nyelvbe beavatatlan olvasók számára is megközelíthető, érthető és élvezhető fordításra. Ha Nida (Nida & Taber, 1969, p. 31) kategorizálását elfogadjuk, akkor már rendelkezünk irodalmi igényű, nagy presztízsű és történelmi bibliafordításokkal (Károli, Káldi), a mai egyházi életet és kegyességet kiszolgáló köznyelvi – vagy pozitívabban fogalmazva „élő nyelvi” – fordítással (RUF, Káldi Neovulgata, SZIT), de mindeddig adósk egyházaink egy valóban dinamikus,

missziói bibliafordítással. Lanstyák szerint ezt a szerepet (egy szakmai revízió, ellenőrzés után) betöltheti az Egyszerű fordítás (Lanstyák, 2015, p. 64), én azonban korábban ezzel kapcsolatban kételkedésemet fejeztem ki (Pecsuk, 2020, p. 268). Mindenesetre a RÜF-fal (Revideált új fordítás, 2014) egy időben, 2014-ben napvilágot látott Egyszerű nyelvű (vagy másként köznyelvi) holland fordítás (Bijbel in Gewone Taal, BGT, magyarul a továbbiakban EHF) és a róla megjelent fordításelméleti és példákkal gazdagon illusztrált monográfia (de Jong 2020) alkalmat ad arra, hogy ezt a kérdést újra átgondoljuk, megvizsgáljuk a magyar bibliafordítások oldaláról, és újra mérlegre tegyük Lanstyák István felvetését az EFO-ról mint az egyszerű nyelvű, dinamikus bibliafordítás magyar nyelvű példájáról.

Ebben a tanulmányban De Jong új holland egyszerű bibliafordításhoz írt bevezetést alapul véve és nyomon követve megvizsgáljuk a megvalósíthatóság lehetőségeit, az esetleges előnyöket és hátrányokat. Azt keressük tehát, hogy 1. Szükséges-e egy ilyen radikálisan egyszerű bibliafordítás? Indokolják-e az elkészítését olvasói igények? 2. Ha igen, lehetséges-e a megvalósítása fordításelméleti és bibliai egzegetikai szempontból?

Jelen tanulmányom egy másik változatát már előadtam a fent említett EBO-munkacsoport 2020. november 27-i webkonferenciáján, és annak írásos változata megjelent a konferencia közleményében is (Pecsuk, 2021). Abban a változatban a vizsgált holland fordítást összehasonlítottam a magyar Egyszerű fordítással is, itt terjedelmi és metodikai okokból csak a holland fordítás vizsgálatára szorítkozom.

Milyen bibliaolvasói igényekre válaszol egy egyszerű nyelvű bibliafordítás?

De Jong is azon a véleményen van, hogy a Biblia egyes részei kognitív szempontból nehezek (De Jong, 2020, p. 1). Természetesen nem az evangéliumok példázatai vagy Sámuel könyveinek történetei, de például Pál apostol leveleinek egyes részei, a Zsidókhoz írt levél ószövetségi alapú érvelési rendszere (Gerőfiné, 2020) vagy más szempontból Mózes harmadik könyvének áldozati típusleírásai a mai laikus olvasó számára nehezen követhetők. Ezen a kognitív nehézségen nem könnyítenek a hagyományos bibliafordítások, amelyek a formális megfeleltetésre ügyelve a héber vagy görög szintaxist követve állítják elő az egyébként is nehezen követhető jelentésű szakaszok magyar változatát. Még olyan fordításoknál is, amelyek egyébként dinamikus fordítási elveket követnek, a fordításban megőrzött bibliai képek, kifejezések vagy a nagyobb szövegegységek szerkezetének megtartása miatt a biblikus nyelvet és érvelésmódot nem ismerő olvasó könnyen elveszíti a gondolatmenet fonalát, hiszen a dinamikus fordítási megoldások a makroszintű vagy kontextuális megértési nehézségekre nem kínálnak megoldást.

Amint De Jong rámutat (De Jong, 2020, p. 2), az egyszerű nyelvű bibliafordítás lényege, hogy minden lehetséges fordítói eszközzel elősegítse a szövegértést a célcsoportként meghatározott olvasói kör számára. Ehhez át kell alakítani a teljes nyelvhasználatot: lecserélődik a hagyományos bibliai szókészlet, a mondat szerkezetek elhagyják a forrásnyelvi mintákat, és ahol szükséges, átláthatóbb szövegkohéziós átmeneteket (példákat lásd alább) alkalmaznak a fordítók. Az egzegetizis segítségével a fordítás feltárja az eredeti szöveg érvelési irányát és logikáját, és ha szükséges, megcserél mondatokat vagy verseket annak érdekében, hogy az olvasó könnyebben követhesse a mondanivalót. Az

egyszerű nyelvű bibliafordításban félre nem érthető névmások, áttekinthetőbb mondatkapcsolók és kötőszók használatára törekednek a fordítók. Minden esetben olyan retorikai megoldásokat kell alkalmazni, hogy a szöveg expresszív szempontból, vagyis a szerzői szándéknak, illetve szándékoltságnak megfelelően félreérthetetlen legyen. Ezek a változtatások jelentősen eltérnek azoktól a megoldásoktól, amelyeket eddig megszoktunk egy bibliafordításnál. Nyilvánvalóan meg kell indokolni, hogy miért folyamodhat egy fordítás ilyen szokatlan megoldásokhoz. A válasz a célközönségben rejlik.

Az egyszerű nyelvű bibliafordítások célközönségét azok alkotják, akiknek a jelenlegi bibliafordítások valamilyen okból nem érthetőek: ez lehet veleszületett nyelvi inkompetencia, mint a diszlexia vagy a siketség (bár a siketek ma már nem tekintenek önmagukra úgy, mint fogyatékkal élőkre, hanem inkább mint nyelvi kisebbségre), de adódhat abból is, hogy ezek az olvasók a Biblia nyelvét második nyelvként használják (De Jong, 2020, p. 3). Az EHF esetében érthető ez a szempont, hiszen Hollandiában a hitüket gyakorló keresztyének egy jelentősebb része bevándorlóként érkezett az országba, és második vagy az angol mellett harmadik nyelvként használja a hollandot. Egy következő célcsoportba azok az „új olvasók” (*new readers*) tartozhatnak, akik semmilyen kulturális vagy történelmi előismerettel nem rendelkeznek a Biblia szövegéről és világáról. Ha a holland kontextust vesszük figyelembe, az ottani társadalom szekularizációjának mértéke egyértelműen a magyar előtt jár, bár a bibliai kultúra ismerete már nálunk is erősen hiányos. De Jong megjelöl egy – számomra meglepő – harmadik célcsoportot is, mégpedig a hagyományos, sőt konzervatív és a Bibliát jól ismerő keresztyének csoportját (De Jong, 2020, p. 4). Az ő esetükben az EHF inkább második vagy harmadik referenciafordításként jön szóba, amelyet bibliaórán vagy egyéni bibliaolvasás közben vehetnek elő, mintegy kontrollfordításként használva a bevált, régi bibliafordítás mellett. De Jong szerint meglepő, hogy éppen ezektől az olvasóktól milyen sok pozitív visszajelzést kaptak arról, hogy egy-egy jól ismert igeszakasz értelme az EHF segítségével tárult fel előttük, és ezáltal jobban értették a hagyományos fordítás szövegét is (De Jong, 2020, pp. 201–202).

Mit jelent az „egyszerű nyelv”?

Az egyszerű nyelvű bibliafordítás hasonló nyelvet használ, mint az ún. köznyelvi (*popular or common language*) bibliafordítások, vagyis azt a nyelvi réteget, amelyet a társadalom nagy része a társas érintkezés 70%-ában közösen használ (Wonderley, 1970, p. 126–137). Ami ezektől a fordításoktól igazán megkülönbözteti az EHF-et, az a megértésre törekvés radikalizmusa.¹ Más fordításokhoz hasonlóan az egyszerű

¹ Az EHF előfutárainak tekinthetjük a CEV-t (Contemporary English Version, 1991/1995, rev. 2006), amelynek egyik skoposa volt a hallás utáni megértés elősegítése, és célközönsége volt az angol nyelvet közvetítőnyelvként is használó számos afrikai egyház, ahol az orális kultúrának (például „storytelling” az istentiszteleten vagy a közösségi ünnepeken) még mindig nagy szerepe van. Hasonlóan egyszerű nyelvre épül a francia Parole de Vie (2000) fordítás, amelynek célközönsége kifejezetten a franciát mint második nyelvként használó olvasók. Ilyen fordításnak tekinthetjük még az afrikaans Bybel vir almalt (2007), a spanyol TLA-t (Traducción en lenguaje actual, 2003, UBS) és Wycliffe Bibliafordítók által jegyzett Easy English Bible-t. Az EHF azonban minden elődjénél radikálisabb a megértésre törekvésben (De Jong, 2020, pp. 25–26).

nyelvű fordítást is egy háromlépcsős folyamatként kell elképzelnünk: Először megtörténik a forrásszöveg értelmezése, hagyományos egezetikai eszközökkel és más fordításokkal való egybevetéssel. Ezután következik a forrásszöveg célnyelven történő fogalmi újraépítése, a transzformáció (amely egy alapvetően nehezen megragadható vagy modellezhető mentális folyamat), majd végül a célnyelvi szöveg strukturálása és véglegesítése, akár több fázison keresztül, ellenőrzésekkel és teszteléssel együtt. Nyilvánvalóan minél nagyobb hangsúlyt helyez egy fordítás a célnyelvi kimenetre, annál bonyolultabb ez a háromlépcsős folyamat, főleg az utolsó fázis. Egy literális fordításnál ez a transzformáció és a kimeneti szöveg-újraépítés sokszor leegyszerűsödik a szavak, legfeljebb a mondatok szintjére.

Ha a hagyományos kétpólusú fordítási mátrixban akarjuk elhelyezni az egyszerű nyelvű bibliafordítást, akkor a következő fogalmakkal írhatjuk le (De Jong, 2020, pp. 10–12):

1. szabad (szemben a kötött, literális fordítással); 2. dinamikus (szemben a forma-követő fordítással); 3. kommunikatív (szemben a szemantikai jellegű fordítással); 4. rejtett (vagyis olyan fordítás, amely a természetességre törekszik, és ezáltal rejtegeti fordítás voltát, szemben a nyílt fordítással, amely felvállalja azt); 5. instrumentális (vagyis a forrásszövegtől függetlenedő fordítás, szemben a dokumentálóval, amely szorosabban kapcsolódik a forrásszöveghez); 6. belesimuló, *fluent* fordítás (szemben az ellenálló, *resistant* fordítással); 6. honosító (szemben a Venuti kívánalmainak megfelelő idegenítő, *foreignizing* fordítással, bővebben vö. Pecsuk, 2020, pp. 209–214); 7. szintetikus (szemben az analitikus fordítással); 8. naturalizáló (szemben az exotizáló fordítással). Ezekben az ellentétpárok lehetőséget adhatnak arra, hogy az egyik pólushoz közelebb álló fordítást a másik pólus felől nézve hiányosnak vagy tévesnek tekintsük. Fontos azonban szem előtt tartani azt a nyilvánvaló tény, hogy egy, a Bibliához hasonlóan kulturálisan kötött, időben tőlünk távol lévő szakrális szöveg fordítása sosem lehet azonos a forrásszöveggel, hiszen mindig bizonyos fordítási elvek és a saját történeti meghatározottsága (például, hogy miért is készült) mentén fogalmazza újra a forrásszöveget. Ezért bármilyen fordításról beszélünk, az az alapszöveg jelentésének csak egy részét tudja explicitté tenni. Más jelentéselemeket impliciten tartalmaz, megint másokról pedig kénytelen lemondani. Hiba egy bibliafordítás alapján állva ítéletet mondani egy másik felett, hiszen minden új bibliafordítás, amelyet átgondoltan és kompetens szakemberek készítenek, üdvözlendő hozzájárulás a „teljes képhez”, egy puzzle-darabka a nagy kirakósban (De Jong, 2020, p. 12). Lehet, hogy egy fordítást túl szabadnak érez valaki, de fel kell tenni a kérdést, hogy mihez képest szabad? Ha túlságosan idegenítőnek tűnik, mihez képest az? Ha egy fordítást értékelni akarunk, sok szempontot kell figyelembe vennünk, hiszen lehet, hogy az egyik (például nyelvi) szempontból dinamikus, ugyanakkor a Biblia kulturális vagy történeti aspektusait bemutató szándékában már inkább exotizáló, amint arra a 2004-ben kiadott „Új holland bibliafordítás” (*Nieuwe Bijbelvertaling*) lehet a jó példa (vö. az *NTT Journal for Theology and the Study of Religion* [2005] 59/4 számának tanulmányait).

Nem érdemes tehát egy mérőszám vagy jellemző mentén kategorizálni a bibliafordításokat. De Jong szerint a bibliafordítás története arról tanúskodik, hogy a sikeres és időtálló bibliafordítások azok voltak, amelyek valamilyen határozott szándékkal és elvek mentén készültek, és amelyek fordítói ezeket az elveket az egyes megoldások so-

rán többé-kevésbé következetesen érvényesítették (De Jong, 2020, pp. 12–13). Luther ekképp ragaszkodott a dinamikus fordításhoz és a teológiai aspektushoz (a jó fordító először is jó teológus, aki a fordítás során ragaszkodik a Biblia felismert középpontjához, vö. Pecsuk, 2020, pp. 94–97), a King James Version (KJV) fordítói pedig így ragaszkodtak a „legkiválóbb megoldás” elvéhez (McGrath, 2001, pp. 172–175).

Mi tesz sikeressé egy bibliafordítást?

Ha a formahű–gondolathű ellentétpár nem alkalmas a bibliafordítás megítélésére, akkor mégis milyen fokmérője van a minőségnek? A nyugati fordítási irodalomban nincs egyetlen mérce, sokkal inkább több elfogadott, konszenzusos szempont létezik, amelyek közül érdemes az alábbiakat közelebből is megismerni (De Jong, 2020, pp. 13–15):

1. *Pontosság.* Ez a fordítás és az alapszöveg kapcsolatának fokmérője. Sokáig azonosították (elsősorban Nida nyomán) az ekvivalenciával, de mára még az is vitatott, hogy egyáltalán érdemes-e ekvivalenciáról beszélni, az elérésére törekvés pedig már egészen illuzórikusnak tűnik (Wendland, 2012, pp. 91–98). De Jong teológiai metaforájával élve ez a bibliafordításban a „betű” vagy a „test” ismérve (De Jong, 2020, p. 13), szemben a „lélekkel”, vö. 2. pont alább.

2. *Érthetőség.* Itt elsősorban a fordítás tartalmára, kognitív minőségére gondolhatunk. Az EHF esetében ez a jelleg domborodik ki leginkább. Számos eszköz áll a fordítók rendelkezésére, hogy ezen a területen minél hatékonyabb szöveget állítsanak elő, elsősorban a transzformáció különböző változataival, amelyeket az alábbiakban az EHF megoldásai kapcsán még bemutatunk. Ha a pontosság a test és a betű szerepét tölti be, akkor az érthetőség a fordítás „lelke”, amely nélkül a fordítás üres szöveg, hiábavaló próbálkozás csupán. Nagyon szubjektív ugyanakkor annak a megítélése, hogy hol húzódik a „megértés” és megértetés elősegítésének, illetve mesterséges előidézésének a határa. Hol kell elengednünk az olvasó kezét, és rábízni a saját képességeire és intuíciójára a szöveg jelentésének felismerésében? Az EHF nagyon közel jár ehhez a választóvonalhoz, a De Jong által idézett példák alapján véleményünk szerint néha át is lép rajta (lásd alább az 1Kor 12 és a Róm 7 fordítása kapcsán említett példákat).

3. *Kifejezőkészség (expresszivitás).* Mint minden irodalmi és szakrális szövegnek, a Bibliának is szándéka, hogy hasson az olvasóra, befolyásolja, döntésre hívja, bűnbánatra, megtérésre, Istenhez fordulásra, bátorságra és tanúságtételre ösztönözze. Ha mindezt a bibliafordítás nem tudja elérni, akkor a fordító nem végezte jól a feladatát. Ha az előző két szempont testként és lélekként viszonyul egymáshoz a fordításban, akkor itt a szívről beszélhetünk, vagy ha az érzelmek bibliai központjára gondolunk, akkor a bensőre (De Jong, 2020, p. 14).

De Jong e három ismérv mellett említ egy negyediket is, amely mintegy az előző három foglalatát, s amely inkább etikai, mintsem nyelvi vagy teológiai kategória: a „megbízhatóság” szempontját. Ez természetesen szubjektív fogalom a bibliafordításban, de fontos, mert a fordítás közösségi elfogadása és végső soron sikeressége múlhat rajta.

A leggyakrabban úgy szokták megítélni egy fordítás sikerességét, hogy az megfelelően visszatükrözi-e a forrásszöveget, vagyis a fenti szempontok közül az elsőt, a pontosságot kéri számon rajta, mégpedig a szavak vagy klauzulák szintjén. De Jong szerint azonban valójában a fordítás alapelvei döntenek el, hogy milyen lesz a fordítás,

mit ragad meg, mit emel ki és mit enged háttérbe szorulni a forrásszöveg üzenetéből. Amikor tehát értékelünk egy fordítást, akkor ezt az alapelvet és ennek sikeres megvalósulását tudjuk mérni. Ezt a megvalósítandó célt nevezi a fordításelmélet az egyik terminológia szerint skoposnak (vagy a deskriptív elmélet szerint) a fordítás „kezdő normájának” (Tourey, 2012, pp. 79–81). Ez meghatároz minden soron következő elvi és gyakorlati döntést a fordításban. Tekinthejtük úgy is, hogy ez a válasz arra a kérdésre, amelyet a fordítók az érdekeltekkel (azokkal, akik számára és megbízásából készül a fordítás, angol megfelelőjük a fordítási irodalomban a *stakeholders*) együtt feltesznek maguknak a fordítás megkezdése előtt: milyen fordítást akarunk? Ahelyett tehát, hogy a fordításokat egymáshoz viszonyítva értékelnénk, vagy olyan bizonytalan kategóriákba sorolnánk, hogy „helyes” vagy „helytelen”, „pontos” vagy „pontatlan”, inkább „veszteségről” és „nyereségről” érdemes beszélni egy-egy fordítási megoldás kapcsán.

Az EHF jellemzői

De Jong monográfiájában visszatérő érv, hogy a fordítás legfőbb vezérelve az érthetőség. Ez azzal járt, hogy minden döntést befogadócentrikusság határozott meg. A fordítás megkezdése előtt a fordítók és a külső konzulensek komoly tanulmányokat végeztek annak feltérképezésére, hogy milyen tényezők akadályozzák, illetve segítik elő egy szöveg megértését. De Jong szerint ennek fontos nyelvi aspektusa a szógyakorlatosság (De Jong, 2020, pp. 28–33). Alapvető tájékozódási pontja volt a fordítóknek a holland alapnyelv szótára (Kleijn–Nieuwborg, 1996). Itt nem a diakrón megközelítést előtérbe helyező nyelvtörténeti „alapszókincsről” van szó, amelynek a nyelvrokonság vizsgálatában látják a hasznát, hanem az élő nyelvet érintő szinkrón szógyakorlati szótárról. Ez a kiadvány megmutatja, hogy mely szavak tartoznak a holland nyelv alapkészletébe, amelyeket a leggyakrabban használnak a hollandul beszélő emberek.

A megértésre való radikális törekvésnek a nyelvi mellett van szövegi aspektusa is. Ilyen lehet az információ elrendezése a szövegben, például a sorrendiség szabályozásával, azután a nyelvi elemek belső kohéziója (például legyen világos a mondatok, mondatrészek egymáshoz való viszonya), és hasonlóan fontos az explicit és implicit információ sűrűsége a szövegben.

De Jong hangsúlyozza, hogy bár az EHF igyekezett megfelelni a „pontosság” kívánalmának is, ezt a törekvést mindig az érthetőség elvének szem előtt tartásával kell értékelnünk (De Jong, 2020, pp. 17–18). A pontosság nem csupán a forrásszöveggel kapcsolatban kívánalom, hanem a befogadókkal szemben is. Ezért nem tekinthetjük pontosnak az olyan fordítási megoldást, amelyik nagy valószínűséggel nem lesz érthető a célközönség számára, vagy akár magában hordozza a félreértés lehetőségét. Meglepő tapasztalat volt az EHF fordítása során, hogy miközben attól tartottak, hogy az alapnyelvre szorítókozás és az egyszerű, világos fogalmazás majd nehezíteni fogja az expresszivitás kívánalmának való megfelelést, valójában éppen fordítva történt. Kiderült, hogy az egyszerű fogalmazás sokszor nagyobb expresszív erővel bír, mint a bonyolultabb szövegek, mert a rövidegben és a direktégben megszólító erő nyilvánul meg, amit az árnyaltabb, redundánsabb fogalmazás sokszor elfed (De Jong, 2020, pp. 49–51).

További érdekes jellemzője az EHF-nek, hogy a próbakiadások (*pilot editions*) tapasztalata alapján teljesen lemondtak a jegyzetek alkalmazásáról. Azt tapasztalták, hogy a nem „beavatott”, a Biblia világát és szövegét nem jól ismerő bibliaolvasó számára a fordítási jegyzetek csak „extra szavak”, amelyek ahelyett, hogy segítenének megérteni és helyén kezelni a fordítást, inkább zavaróak, mert egyrészt magyarázkodásnak hatnak, másrészt relativizálják a főszövegben megadott fordítási megoldást. A jegyzetek emellett szükségképpen mindig szelektívek, vagyis nem minden fordítási dilemmát lehet a segítségükkel tisztázni. A terjedelmi korlátok miatt pedig egy jegyzet ritkán tudja részletesen és kielégítő módon megindokolni az egyes, többnyire vitatott fordítási döntéseket. A fordítók ezért úgy döntöttek, hogy az érdeklődők számára jegyzetek helyett (online és nyomtatott) tanulmányok publikálásával igyekeznek indokolni a fordítói döntéseket. Azokat pedig, akiket ezek a műhelytitkok nem érdekelnek különösebben, nem terhelik jegyzetekkel (De Jong, 2020, pp. 19, 92). Ugyanakkor azt hasznosnak ítélték a fordítók, hogy egy biblikus fogalmakból, témákból álló glosszáriumot alkossanak, amelyet a fordítás végén helyeztek el.

A fordítás megértésre törekvésének további, fontos eszköze volt a szöveg tagolása és a tördelés. A hagyományos, a középkorból örökölt bibliai rész- és perikópabeosztást némileg felülírva több rövidebb bekezdésre, illetve alperikópára osztották a szöveget. Mind a kisebb, mind pedig a nagyobb perikópákat szakasz címekkel látták el.² A tapasztalatuk szerint ez vizuálisan is segítette, megkönnyítette az olvasást.

Miközben a fordítás általános tulajdonsága, hogy „megvilágítja” a bibliai szöveget, és segíti annak megértését, mindez természetesen a másik oldalon áldozatokkal és veszteségekkel jár. Olyan árnyalatok, nyelvi apróságok, képi elemek vagy a megszo- kott biblikus kifejezések, amelyek egyébként gazdagítják a jelentést, elveszhetnek. De Jong azonban amellett érvel, hogy mindezeket az olvasók megtalálják más holland fordításokban, az EHF azonban olyan tulajdonságokkal kárpótolja e hiányokért az olvasókat, amelyeket azok más fordításokban hiába keresnek (De Jong, 2020, p. 24). Lanstyák István (lektori véleményében) azt javasolja, hogy ezt a „kiegészítő” tulajdonságot alapul véve az ilyen, más fordítások meglétével számoló fordítást nevezhetnénk *heteronóm* fordításnak, szemben az „önmagában elégséges” *autonóm* fordításokkal. Ezt hasznos különbségtételnek érzem.

Milyen fordítói eszközökkel éri el az EHF a könnyebb megértést?

Fontos kérdés, hogy mitől lesz egy bibliafordítás nyelvezete egyszerű ügy, hogy közben nem válik igénytelenné, szlengessé, trendiskedővé vagy bizalmaskodóvá. Az első eszköz a már említett szóválasztás. A fordítás igyekszik olyan szavakat használni, amelyek jól ismertek és gyakoriak a hollandban. Statisztika szerint az EHF körülbelül 3800 szót használt. Összehasonlításképpen, a holland nyelv nagyszótára 400 ezer szót

² A bekezdések 2–6 mondatból, illetve 2–3 versből állnak, amelyeket az EHV tipográfiailag is elkülönít. Ezek együtt (2–3 bekezdésenként) adnak ki egy perikópát, amelyet szakasz címmel lát el a fordítás. Ennél nagyobb egység a *major section*, ismét csak egy összefoglaló címmel, a könnyebb követhetőség kedvéért.

ismer, az új holland bibliafordítás pedig 11 ezer szót használt. A szókészlet limitálásának több eszközt alkalmazták a fordítók:

a) A bibliafordításokat szükségképpen jellemző speciális szavak helyett a fordítók általános szinonimákat használtak: a 'fáradozás' helyett 'munkát', a 'búbánat' helyett 'szomorúságot'. Ennek az lett az eredménye, hogy az EHF-et olyan mértékű lexikai konvergencia jellemzi, amely egyébként a Biblia eredeti szövegét nem (De Jong, 2020, pp. 34–36). Gondolhatjuk, hogy ez széles körű kritikát váltott ki a teológusok között. A fordítók azzal érveltek, hogy csak olyan helyeken alkalmazták ezt a technikát, ahol a speciális szó nem hordozott speciális jelentést is, és ezért helyettesíthető volt egy általánosabb szinonimával. Például hiperonímia alkalmazásával a speciális kifejezés helyett egy főrendelt kategória kifejezését hozták: 'sakálok' vagy 'struccok' lakóhelye helyett 'vadállatok lakóhelyét' (Ézs 34,13). Amikor erre nem volt lehetőség, parafrázist, körülírást alkalmaztak, tulajdonképpen megmagyarázták a speciális kifejezést. Ugyanezen eljárás ellentéte is előfordul az EHF-ben: absztrakt kifejezések vagy fogalmak helyett konkrét szavakat, általában igével kifejezett cselekvést fordítottak. Például 'feltámadás' helyett azt, hogy 'életre kelni a halálból', 'megbocsátás' helyett azt, hogy 'valaki megbocsájt valamit'. Ahol lehetséges volt, az idiomatikus fogalmazást kerülték, és feloldották a jelentés alapján. Ahol félreérthető volt az eredeti megfogalmazás, ott úgy egyszerűsítettek, hogy a félreértés lehetőségét elkerüljék (De Jong, 2020, pp. 36–39).

Természetesen akadtak olyan kifejezések is, amelyeket nem lehetett egyszerűbbekkel helyettesíteni. Ha nem kínálkozott megfelelő alternatíva, szinonima, megmaradhatott a nehezebb kifejezés, de ilyenkor igyekeztek azt a glosszáriumban megmagyarázni. A bibliai tulajdonnevek nem voltak egyszerűsíthetők, mert a fordítók azt már túlzott beavatkozásnak érezték volna a szöveg történetiségébe. Azonban ilyen esetekben is lehetett pontosítani az adott tulajdonnevet, hogy biztosítsák, az olvasó a megfelelő kategóriába sorolja: pl. 'Eufrátesz folyó' vagy 'Kármel hegy'. A számneveket is többnyire számmal, és nem betűvel írták, kivéve ott, ahol a holland helyesírás megkövetelte (pl. 1–20, vö. De Jong, 2020, pp. 42–44).

Az egyszerűbb mondathasználat azt jelentette az EHF-ben, hogy kerülték a komplex szerkezeteket, például a hagyományos bibliafordításoknál sokkal kevesebb alárendeléssel élt a fordítás: a fordítók ügyeltek arra, hogy egy mondatban maximum egy alárendelés legyen. Igyekeztek megtartani a hagyományos holland mondatrendet is: alany–állítmány–bővítmény, ez alól csak akkor tettek kivételt, ha az adott információt ki akarták emelni. Bár a hollandban a passzív szerkezet gyakoribb, mint a magyarban, az EHF fordítói is igyekeztek kerülni a passzív szerkezetű megfogalmazásokat, ahogyan a névszói állítmányok helyett is előnyben részesítették az igei állítmányokat. Ismeretes, hogy a héber megfogalmazásban a lényegi mondanivaló gyakran esik a mondat végére, de ez nem így van a hollandban, ezért sokszor kellett átrendezni a mondatok vagy versek szerkezetét. A retorikailag szerkesztett többszörös tagadásokat is feloldották a szándékolt jelentés szerint.

De Jong szerint sokáig élt az az elgondolás, hogy a szöveg érthetőségének záloga a szavak és mondatok rövidegében rejlik. Szerinte azonban a fordítók nyelvi tanulmányok segítségével azt ismerték fel, hogy a rövideg önmagában még nem jelent könnyebb érthetőséget: ennél fontosabb a világos mondat szerkezet, az erős szöveg-

kohézió, az elegendő mennyiségű cím (szakasz cím), az információ elrendezése (ha szükséges, a szakasz eseményeit kronológiai sorrendbe kell rendezni a fordításban), az intratextuális utalások egyértelműsítése és az olvasók számára követhető mondatkapcsoló elemek használata (De Jong, 2020, pp. 55–56).

A kisebb szövegi egységektől a nagyobbak felé

A régebbi, hagyományos bibliafordításokat az jellemezte, hogy a fordítás a szöveg kisebb egységei szintjén zajlott, a szavak („word for word”, igét igével, névszót névszóval, KJV), a mondatrészek vagy mondatok szintjén (NIV). Ezzel szemben a köznyelvi bibliafordítások (EHF, CEV) inkább már a nagyobb szövegegységeken tájékozódnak. A külső, avatatlan szemlélő számára úgy tűnik, hogy itt a „pontos” és a „pontatlan” fordítási pólusok állnak egymással szemben, de ez nem így van: a bekezdések alapján készített fordítások is „pontosak” abban az értelemben, hogy igyekeznek megfelelni a fordítás kezdetben kitűzött *skopos*ának, vagyis a „kezdő normának”, ami az EHF esetében az érthető fogalmazás. Ennek érdekében az EHV valóban több transzformációt végez, mint más fordítások. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a fordítók ténylegesen nagyobb szabadságot is élvezhettek munkájuk során, mint a literális fordítások készítői. Az EHF fordítóinak is el kellett számolniuk minden lefordított vagy lefordíthatatlanul hagyott értelmi elemmel, bár való igaz, hogy ennek a megközelítésnek sok formai elem (például biblikus kifejezések, szintagmák, jelzős szerkezetek, ver-shatárok) esett áldozatul.

Az is megkövetelte a logikusabb szövegrendezést, hogy a héber elbeszélés szerkezete sokszor zavaró vagy nehezen követhető a mai olvasók számára. A héber leírás általában egy rövid összefoglalással kezdődik, amely előrevetíti az egész elbeszélés lényegét, majd mintegy *flashback*ként, jönnek a történet részletei (De Jong, 2020, p. 63). Ebből fakad az is, hogy a könnyebb megértésre törekvő fordításban sokszor nem célravezető a hagyományos versszámolás: több újabb, köznyelvi fordításban láthatjuk, hogy az alapvető szövegegységek két-három verset is átfognak (vö. CEV vagy GNB), ezt alkalmazta, az elődöknél gyakrabban és talán következetesebben az EHF. Ennek egy „könnyített” eljárása, főleg az evangéliumokban, amikor a világosabb fogalmazás kedvéért egy fordítás a személyes vagy vonatkozó névmásokat nevesíti, vagyis kiteszi a vers elején, hogy kiről is van szó a következőkben (pl. a RÚF 2014 is él ezzel).

Konkordantitás a szavak helyett a kontextusok szintjén

Sokak számára a konkordantitás jelenti a bibliafordítás megbízhatóságát. Azt már kevesebben tudják és említik, hogy egy fordítás nem csak a szavak szintjén lehet konkordáns (Pecsuk, 2020, pp. 181–182). A konkordantitás fogalma tehát relatív. Még a magát egészen konkordánsnak hirdető fordítás (például az angol ESV) sem képes egészen következetesen minden szót ugyanazzal a szóval fordítani, ha értelmes fordítást kíván adni, hiszen a kontextus értelmének a megőrzése sokszor kikényszeríti a szavak konkordantitásának elhagyását. Figyeljük csak meg ezt olyan jellegzetes kifejezések fordításánál, mint a héber *salóm* (béke, testi-lelki jólét) vagy a görög *koinónia* (közösség, megosztás, ajándék, felajánlás).

A kontextus meghatározó szerepe különösen fontos az ószövetségi idézetek újszövetségi fordítása esetén. Bármennyire is tetszetősnek tűnik, nem lehet mechanikusan átemelni az ószövetségi formát, mert sokszor az újszövetségi szentírók a saját kontextusuknak megfelelően idézik (néha éppenséggel az eredeti ószövetségi kontextusból kiragadva, sőt azzal szembeállítva) az adott szöveget. Annak megfelelően kell tehát az ószövetségi idézetet fordítani az Újszövetségben, amilyen funkciót a szentíró adni akart neki a saját szövegében, és nem utolsósorban amilyen funkciót az első olvasók érthettek – a bibliatudomány mai konszenzusa szerint (Pecsuk, 2020, pp. 58–60).

Az EHF jelentéstisztázó fordítási technikái

Az EHF fordítóinak az volt a szándéka, hogy minden esetben félreérthetetlen módon kibontsák azt az értelmet, amely a bibliai szövegben implicite benne van. Megállapíthatjuk, hogy ezzel a holland fordítás túllép Nida kívánalmain, aki szerint csak a nyelvileg kódolt implicit tartalom kibontandó, az egzegetikai megértéssel és továbbgondolással nyert információ már nem. Nida szerint nem sugallhatunk olyan implicit tartalmat a fordításban, amely nincsen benne az eredetiben *nyelvileg*. Ez nagyon finom egyensúlyt és visszafogottságot követel meg a fordítóktól. A Wycliffe fordítói elvei például ezen a ponton túlléptek Nida óvatos stratégiáján (Pecsuk, 2020, pp. 156–157). Azt láthatjuk, hogy ezen a határon az EHF is túllép. De Jong részletesen ismerteti, melyek ezek a technikák (De Jong, 2020, pp. 93–104):

1. *Egyértelműsítés (explicitation)*. Az a fordítói megoldás, amellyel nyilvánvalóvá tesszük a fordításban azt, ami a forrásszövegben csak rejtetten van benne. Ennek lehet nyelvi oka: két nyelv nem ugyanúgy fejez ki valamit. De az információ rejtőzködésének az oka lehet a kulturális és időbeli távolság is, amely miatt a mai olvasók már nem értik azt, ami az eredeti megfogalmazásból következik. Ez a többletinformáció ott rejtőzhet a szövegkontextusban, a tágabb kulturális, vallási kontextusban, a kommunikációs szituációban vagy a teológiai érvelésben, de ma már explicitté kell tenni az olvasók érdekében: Eufrátesz *foljó*, Gileád *vidéke*, Móáb *földje*, a prófétai szövegekben a beszélő (Isten, egy „hang”, a próféta, Izrael stb.) azonosítása.

2. *Meghúzás (implication)*. Az előzővel látszólag ellentétes irányú folyamat a fordításban, amely azokat az elemeket érinti, amelyek talán kevésbé fontosak a fordításban, ugyanakkor a megtartásuk megnehezítheti a szövegértést (ilyenek a redundáns elemek, például az egy versen belül többször ismételt „így szól az Úr”). Ezeknek az elemeknek a kihagyása szubjektív döntés (ki mit tekint redundánsnak és feleslegesnek), és ezért talán a leginkább kritizálható. A RÚF 2014 revíziós munkálataiban így került előtérbe az ’ímé’ kifejezéssel kapcsolatos vita. Ezt a mondatkezdő partikulát már az új fordítás is sokszor kihagyta, ahol nem volt önálló értelmi funkciója, és ezt a gyakorlatot a revízió is folytatta. Ugyanakkor többen kritizálták ezt az eljárást (a szöveggondozó Magyar Bibliatársulat levelezésében erre sok példa akad 2014 után).

3. *Altalánosítás*. Itt olyan speciális kifejezésekről, tárgyakról, állatokról van szó, amelyek pontos beazonosítása nem ad hozzá a szöveg jelentéséhez, de esetleg nehezíthetik az értelmezést, ezért az EHF-ben gyakran hiponimiával kerülnek lefordításra: például ’nekiereszti a sarlót’ helyett ’levágja/learatja’ (Jóel 4,13).

4. *Harmonizálás.* Előfordul, hogy a bibliai szöveg valakire többféleképpen utal. Emiatt az avatatlan olvasó számára fennáll a félreértés lehetősége. Az EHF-fordítás ezeket a különböző megnevezéseket többnyire egységesíti, vagyis az alternatívák közül csak az egyiket használja: 'Egyiptom királya' – 'fáraó'; 'Káldeusok' – 'Babilon' – 'Babilónia'; a 'te szolgád' önhivatkozás helyett egyes szám első személyű fogalmazás; az egyes szám első és harmadik személyű prófécia egységesítése; az egyes és többes szám első személyű fogalmazások váltakozása a páli levelekben („levélírói többes” – persze olyan esetekben, amikor valóban csak önmagára gondol az apostol, vö. 1Thessz 3,1).

Ezek a technikák felvetik a bibliafordítások kapcsán olyan gyakran használt fogalmak, mint a „kihagyás” vagy „betoldás” kérdését. Sokszor ezeket a minősítéseket egyik vagy másik „alapvető” bibliafordítás tükrében említik. Ilyenkor felróják egy bibliafordításnak, hogy egy másik fordításhoz képest betold valamit a szövegbe, vagy kihagy valamit abból. De Jong szerint ez helytelen hozzáállás, hiszen minden fordítást csak az alapszöveg alapján lehet megítélni, egy másik fordítás alapján soha, főként, ha egészen különböző elvek alapján készített fordításokról van szó.

Minden szövegben találkozunk implicit és a befogadó által feldolgozandó, értelmezendő vagy kiegészítendő információval. Ha például egy vita után megkérdezzük valakitől, hogy „minden rendben?”, akkor tulajdonképpen nem a pillanatnyi állapotára vagy az egészségére vagyunk kíváncsiak, hanem az egész vitára kérdezzük rá, vagyis a kérdésünk sokkal többet rejt, mint a két szó primer nyelvi értelme. Ilyen esetben De Jong szerint a nyelvi elemek egyszerű lefordítása („nem hagyva ki semmit” vagy „nem adva hozzá semmit”) még nem végzi el a fordítás kommunikációs feladatát.

Az EHF tehát igyekszik behívni napjaink *outsider* olvasóját a Biblia világában zajló kommunikációs helyzetbe, és ezt a célt szolgálják a fent említett transzformációs technikák. Amint fentebb kitértünk rá, az EHF fordítóinak az volt a tapasztalata, hogy lábjegyzetekkel nem váltható ki ez az extra, de szükséges információ, mert általában éppen az birkózik meg nehezen a lábjegyzetek értelmezésével, akinek szüksége van erre a kiegészítésre (de Jong, 2020, p. 92).

A pragmatikai következtetés (*pragmatic inference*) a kommunikációs hézagok kitöltése, amely segíti a kommunikáció áramlását a szövegben, és ezáltal az olvasói megértést. Az, aki „képben van”, érti, hogy mi és miért maradt ki egy írott vagy szóbeli kommunikációból, és szükség esetén ezeket a hiányzó elemeket pótolni is tudja. Aki azonban nem rendelkezik ezekkel a referenciakeretekkel (*frames of reference*), az segítségre szorul: ezt kívánja megadni az EHF. A 2Kor 12-ben például az EHF kiegészíti a szöveget azzal, hogy „én vagyok az az ember”. De Jong azzal érvel, hogy aki ezt nem érti meg a szövegből, könnyen téves értelmezésre juthat. Kérdésünk ugyanakkor, hogy ezzel a fordítás nem avatkozik-e bele túl drasztikusan annak a szövegnek a szerkezetébe, amely éppen az elhallgatással játszik a szerénység-büszkeség téma mentén. Még ennél is kétségesebb az EHF megoldása a Róm 7 „én”-jének beazonosításában. Vajon tényleg kimondhatjuk-e biztonsággal, hogy Pál a megtérés előtti vagy utáni emberre gondolt? Az EHF megoldását indokolva De Jong magabiztosan kijelenti, hogy az egezetikai irodalom mai kvázi-konzenzusa (*majority of modern exegetes*) alapján itt a megtérés előtti ember apóriája szólal meg. A fordítás ezt a feltételezést explicit információként belefordítja a szövegbe (De Jong, 2020, pp. 112–113). Számomra ezen a ponton igencsak vitathatóvá válik az EHF pragmatikai következtetés gyakorlata. Az EHF olyannyira el akarja vezetni az olvasókat a kétségtelen és bizonyos

szövegértéshez, hogy még ott is erre törekszik, ahol a bibliai hely nehezen (vagy többféleképpen) érthető, ráadásul évszázadok teológiai diszkussziója sem tudott konszenzusra jutni felette. Nem túlértékelése ez a fordítás feladatának? Nem figyelmen kívül hagyása a fordításhoz egyébként nélkülözhetetlen egzegézis határainak?

Egyébként De Jong is beszél ennek az eljárásnak a határaitól (De Jong, 2020, p. 94). Szerinte nem lehet „átírni a szöveget”, vagyis egészen hiányzó információkkal kipótolni. Nyilvánvalóan a Róm 7 előbb leírt egzegézisét nem tartja ilyen eljárásnak. De nem lehet javítani a fordítás során a bibliai szöveg inkongruenciáit, egyenetlenségeit, esetleges ellentmondásait sem (holott ezek is nehezíthetik a megértést!). Nem volt megengedett az EHF fordítóinak a szövegegységek átrendezése a bekezdések szintje felett. De Jong szerint az már „a szöveg megváltoztatása lenne”. Ugyanilyen okból nem lehet egyszerűsíteni vagy rövidíteni a listákat vagy felsorolásokat sem.

A hagyományos biblikus nyelv és az EHF

A hagyományos „kánaáni kifejezések” (a bennfentes bibliai nyelvhasználatot és a sajátosan bibliai szavakat szoktuk így jelölni) kötelező elemei sok bibliafordításnak, és sokak szemében afféle védjegyei a hűséges bibliafordításnak. Ugyanakkor az is jellemző rájuk, hogy a köznyelvben vagy egyáltalán nem használatosak, vagy a jelentésük már lényegesen eltér a bibliai jelentésüktől. Ráadásul a teológiatörténet évszázadai során önálló életre keltek, saját hatástörténetük lett, és ezáltal szükségképpen extrabiblikus jelentésárnyalatokkal bővültek. Ezért De Jong szerint egy jelentésalapú fordításban kérdéses a szerepük (De Jong, 2020, pp. 123–124).

A „bennfentes” bibliaolvasónak ezek a fogalmak kétségtelenül értékesek, mert a jelentésük mellett erős hangulati és érzelmi többlettel bírnak. A „külsősöknek”, vagyis az EHF célközönségének azonban a „lefordításuk” semmilyen veszteséget nem jelent, sőt azzal a közvetlen előnnyel jár, hogy a gazdag teológiai jelentésük éppenséggel érthetővé válik, és „átmentődik” a mai nyelvhasználatba. Ez utóbbi vonása révén az EHF értelmi „feloldásai” éppenséggel nyereséget jelenthetnek a gyakorlott bibliaolvasóknak is.

A legtöbb esetben az EHF eljárása az, hogy a kánaáni kifejezéseket felváltja egy ma is használatos szinonimával, magyarázattal, vagy ha ez nem lehetséges, akkor megtartja a kifejezést, és megadja a jelentését a glosszáriumban. De Jong bőségesen hoz példákat is: a 'kegyelem' feloldása például lehet 'sajnálát', 'törődés', 'jóság' vagy 'szeretet' – a kontextustól függően. A 'megigazulás' feloldható így: 'ártatlanság', 'szabadulás a bűntől', 'megszabadulás', 'jobb emberré válás' (véleményünk szerint ez utóbbi a páli megigazulástan szempontjából igencsak megkérdőjelezhető feloldás, vö. Pecsuk, 2019, pp. 362–364). Isten országa az EHF-ben Isten új világa lett, nem kis vitákat kiváltva egyházi kontextusban. Vannak olyan hagyományos bibliai kifejezések, amelyeket az EHF többnyire kerül, például az „áldás”, amelyet csak akkor tart meg, amikor az az áldást mint cselekvést jelöli, de amikor a cselekvés tartalmát vagy eredményét („áldottnak lenni”) jelöli, akkor igyekszik körülírni (például „boldognak lenni”). Ugy gondolom, hogy az EHF ezen eljárása mindenképpen figyelemre méltó és jó törekvés, amely még a hagyományosabb bibliafordításoknak is a hasznára válhatna. Kánaáni kifejezéseink többsége annyira reflektálatlan marad a mindennapi egyházi életben is, hogy ez változtatásért kiált.

Képies vagy költői nyelv az EHF-ben

A költői képek használata gyakori stílusesszüköze a bibliai nyelvnek. Erőt, szépséget és mélységet ad a szövegnek. Mivel az egyszerű nyelvű fordítások is igyekeznek megőrizni a bibliai nyelv expresszív erejét, ezért fontos, hogy a képies vagy költői nyelvet vagy annak funkcióját lehetőleg megőrizzék. Ugyanakkor az a tapasztalat, hogy a metaforák és a költői képek sokszor kultúrafüggők, illetve a mai olvasók számára akadályt is jelenthetnek a megértésben. Az EHF fordítói a költői képek megtartásánál vagy feloldásánál azt mérlegelték, hogy egy költői képet megőrzött-e az EHF, az volt a döntő, hogy az adott kép miként viszonyult a megértés és a világos fogalmazás követelményéhez (De Jong, 2020, pp. 155–158).

A metaforák nyitott végű költői képek, nem rendelkeznek rögzített jelentéssel, épp ellenkezőleg, maguk „generálják” a jelentést. Sokban hasonlítanak a hasonlatokra (Arisztotelész szerint rövid hasonlatok, vö. *Rétorika* III.1406b), és régebbi felfogás szerint a lényegük a *tertium comparationis*. Ma már inkább olyan képeknek tekintik őket, amelyek erősebb vagy gyengébb implikaturákat (információkat, amelyeket a szövegből „meg kell fejteni”) idéznek fel a beszélőben/olvasóban. Ha tehát egy fordítás fel akarja oldani a metaforát, akkor meg kell találni a legerősebb, legjellemzőbb implikaturát, és arra kell összpontosítani. Sokféle metafora van, egyesek egyszerűek, mások egészen összetettek. Sokan azonban a bibliafordításban teljesen elutasítják a metaforák feloldásának lehetőségét, arra hivatkozva, hogy ezek integráns részei a bibliai fogalmazásmódnak. De Jong szerint ez valamiféle elitista hozzáállást tükröz, és nincs tekintettel azokra, akik egyszerűen képtelenek (helyesen) értelmezni egy metaforát (De Jong, 2020, p. 155).

Az EHF ezért egy fokozatos és prioritást tükröző protokollt vezetett be a metaforák feloldásának gyakorlatában:

a) Lehetőség szerint a kép megőrzése (ahol ez gond nélkül megvalósítható: 'szív', 'ösvény', 'világosság', 'jó pásztor'). b) A kép megőrzése, kiegészítve egy vagy két implikatura kiemelésével ('alakod pálmafa' – 'alakod karcsú palma'; 'az Úr az én pásztorom' – 'az Úr az én őrző és gondoskodó pásztorom'). c) Hasonlattá alakítás ('mécses a te igéd' – 'úgy világítja meg utamat az igéd, akár egy mécses'). d) A kép leegyszerűsítése ('szívetek előbőreit metéljétek körül' – 'tárjátok ki szíveteket Istennek'). e) A kép helyettesítése egy másik, egyszerűbben feldolgozható képpel ('nappal a nappalnak adja át e szót' – 'a menny minden nap ezt mondja'; 'ha a hajnal szárnyaira kelnék' – 'ha oda mennék, ahol a nap felkel', vö. Zsolt 139,9). f) A kép helyett a kép jelentésének leírása ('kőszikla' – 'védelmező'; 'te emelhetsz fel a halál kapujából': Zsolt 9,14 – 'nem engeded, hogy meghaljak'; 'akkor elsodortak volna a vizek': Zsolt 124,4 – 'legyőzött volna az ellenség').

A legelső példával vitatkoznék. Meggyőződésem, hogy a kőszikla (vagy a kővár) az emberek többségében ma is felidézi a védelem, a stabilitás, a biztonság gondolatát (bár ezt a feltételezésemet nem teszteltem, és meglehet, hogy az EHF fordítói igen). Az utolsó példa esetében azonban egy erősen szubjektív egzegetikai döntést látok: a vizek (vagy az áradat) azonosítása az ellenséges hadsereggel talán helyes egzegézis, talán nem, az Ézs 43,2-ben például („Ha vízen kelsz át, én veled vagyok, és ha folyókon, azok nem sodornak el”), ahol az exodusra utal, bizonyára nem állná meg a helyét (Ogden-Sterk, 2011, p. 1165).

Az EHF ugyanilyen fokozatos és szabályozott protokollal kezeli a metonímiákat, hiperbolákat, megszemélyesítéseket, eufemizmusokat, példázatokat vagy allegóriákat, illetve a költői kérdéseket (ez utóbbiak feloldását már Nida is szorgalmazta, vö. Nida & Taber, 1969, p. 30).

Az EHF fogadtatása

A radikálisan értelmi megfeleltetéssel készített egyszerű nyelvű holland fordítás legfontosabb jellemzőinek bemutatását De Jong azzal zárja (De Jong, 2020, pp. 191–205), hogy összegzi a fogadtatását és számba veszi a kritikai hangokat. Kiemeli, hogy az EHF-et az különbözteti meg minden korábbi holland fordítástól, hogy a könnyen érthetőség elvét a többi fordítási szempont fölé helyezte. Leszögezi, hogy bár „extrém fordításnak” nevezhetjük, ez nem jelent engedményt a „pontosság” kívánalmának való megfelelésben. Direktség jellemzi, vagyis arra törekszik, hogy megszólítsa az olvasót. A tartalomra koncentrálnak (propozicionális), ugyanakkor meghatározó kívánalma az expresszivitás (sőt, imperativitás, amellyel az eredeti olvasói reakció kiváltására törekszik).

Milyen kritikai visszhangja volt az EHF-nek? Sokan úgy vélték, hogy ebben az esetben nem beszélhetünk fordításról, hanem inkább a bibliai szöveg újraírásáról. De Jong szerint e kritika mögött egy túl szűkös fordításdefiníció húzódik meg. Szerinte minden fordítás, amely az eredeti héber és görög alapszövegből készül, világosan megfogalmazott, valamint következetesen véghezvitt fordítói elvekkel rendelkezik, az jogosult a fordítás elnevezésre. Mások annak adtak hangot, hogy a bibliai szöveg nehézsége nem kiiktatandó, hanem éppenséggel része a bibliai hagyománynak. De Jong ellenérve, hogy az eredeti szövegek nem készültek „nehéznek”, ezért a *nehézség* mesterséges fenntartása a fordításban inkább idegen a bibliai szöveg szándékától. Megint mások a kánaáni kifejezéseket hiányolták, és fájalták, hogy az elhagyásukkal vagy feloldásukkal elvesz a fordítás teológiai mélysége. De Jong szerint azzal, hogy a kánaáni kifejezéseket „lefordították”, vagyis feloldották, a tartalmuk, maga a teológiai tartalom nem veszett el, csupán „érthetővé” vált. Voltak olyan kritikusok is, akik szerint azzal, hogy az EHF egyszerűsíti vagy érthetővé teszi a Bibliát, egyszersmind meg is hamisítja/változtatja, hiszen eltünteti a Bibliától elidegeníthetetlen értelmezési sokszínűséget, és egyetlen rögzített értelmezésre szűkíti. De Jong azzal védekezik, hogy az egyszerű nyelv nem jelent szükségképpen primitív fogalmazást vagy „túlegyszerűsítést”, csupán a megértés előtt álló objektív akadályokat hárítja el.

Fentebb mi magunk is érzékeltük, hogy a bibliafordítás érthetővé tételével fennáll annak a veszélye, hogy esetleg nem a helyes értelmezés kerül előtérbe. De Jong erre azt válaszolja, hogy az EHF megoldásai szigorúan ellenőrzött értelmezési folyamat végeredményei, amelyeket – mint minden egezetikai véleményt – lehet vitatni. Ez nem meglepő, mivel egyetlen bibliafordítást sem tekinthetünk végső szónak az ige végtelen értelmezési folyamatában.

A kritikai hangok ismertetése mellett De Jong beszámol a fordítás pozitív fogadtatásáról is. Sokan érezték úgy, hogy a friss hangot megütő fordítás „hozzájuk szól”, és kiemelték, hogy „felnőttként kezeli az olvasót, akire rábízta a megértést”. Mások azt értékelték nagyra, hogy az EHF inkluzív fordítás abban az értelemben, hogy nem elitista: mindenkit bevon az ígéről való diszkusszióba, képzettségtől, előzetes bibliaismerettől függetlenül. Így

éreztek a siketek, diszlexiások vagy más olvasási nehézséggel küzdők, akik korábban, a hagyományos bibliafordítások esetében kizárva érezték magukat az „értő olvasók” köréből. Ami azonban a leginkább meglepő volt a fordítás készítőinek, az a „hagyományos” egyházi bibliaolvasók reakciója: sokan emelték ki a fordítás közvetlenségét és frissességét, amellyel a már bevett, régi szövegeket is új fénybe állította. De Jong összességében úgy értékelte, hogy az EHF sikeres fordítás lett, és ennek kulcsát három tényezőben látta: a fordítás minőségében, abban a kulturális és szociológiai helyzetben, amely ma már egyszerű, könnyen kezelhető, direkt szövegeket vár el, és végül a készítő Holland Bibliatársulat nyílt kommunikációjában, amely a fordítás első pillanatától kezdve bevonta a jövőendő olvasókat a munkába, mintegy előkészítve őket az EHF rendhagyó karakterjegyeire.

Összefoglalás

Írásunk elején azt reméltük, hogy az EHF megismerése után választ tudunk adni a következő kérdésekre: 1. Szükséges-e egy ilyen radikálisan egyszerű bibliafordítás? 2. Ha igen, lehetséges-e? Először inkább a 2. kérdésre adhatunk választ. Amint De Jong monográfiája bemutatta, az EHF-hez hasonló radikálisan egyszerű nyelvű és megértésre törekvő bibliafordítás lehetséges, és a visszajelzésekből ítélve még sikeresnek is tekinthető. Ehhez azonban az kell, hogy nem egyetlen és kizárólagos bibliafordításként szolgálja a misszió ügyét. Egy jól körülhatárolt célközönségnek szól, az ő feltételezett szükségleteire kíván választ adni, és különleges megoldásaival üde színfoltja lehet az egyébként tucatnyi bibliafordítással rendelkező holland kulturális és egyházi életnek. Ha ebből a célcsoportból indulunk ki, akkor választ adhatunk az első kérdésre is: bizonyára vannak olyanok, akiknek az EHF tudja a leghatékonyabban közvetíteni Isten igéjét. Ez kommunikációs kérdés, és De Jong tanulmánya meggyőzően mutatta be, milyen megértési akadályokkal kell megküzdenie annak a nyelvileg akadályozott olvasónak, aki egy hagyományos bibliafordításból szeretne tájékozódni. Az egyszerű nyelvű bibliafordítás tehát lehetséges is és szükséges is lehet. Ennek elfogadásához azonban meg kell értenünk, hogy a *one size fits all* (egy méret mindenkinek) elv a bibliafordításban nem működik, és differenciálni kell az egyes bibliafordítások között célközönség és fordítási elvek alapján.

Az EHF-hoz hasonló fordítások esetében ugyanakkor súlyos kritikaként vetődik fel az egzegézis bonyolult feladatának leegyszerűsítése, miközben a kimondott cél csupán a fordítás egyértelműsítése. Több olyan ponton érhattük tetten a vizsgált holland fordítást, ahol az írásmagyarázati konszenzusként tálalt egyszerűsített és egyoldalú fordítás valójában a bibliai szakasz hermeneutikai nyitottságának, gazdag értelmezési horizontjának a drasztikus leszűkítéséhez vezetett, vagyis erősen megkérdőjelezhető, hogy egy ilyen bibliafordítás valaha is megállhatja-e a helyét önállóan, a többi „szten-derd” bibliafordítás kiegyensúlyozó szerepe nélkül.

IRODALOM

Arisztotelész (1982). *Rétorika*. Ford. Adamik Tamás. Gondolat.

Fabiny, T. & M. Pintér, T. (2021). *πώς ἀναγινώσκεις; Hogyan olvasod? Felekezeteiket összekötő 'Egyszerűsített bibliaolvasó' felé*. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont.

- Gerőfiné Brebovszky, É. (2020). *Intertextualitás és bibliaértelmezés a Zsidókhöz írt levél alapján*. Hermeneutikai Kutatóközpont.
- Kleijn, P. & E. Nieuwborg (1996). *Basiswoordenboek Nederlands*. Wolters-Noordhoff.
- Koltai, K. (2018). Milyen fordítási elv szerint jött létre a Károli-Biblia? In É. Kiss, K., Hegedűs, A. & Pintér, L. (szerk.), *Nyelvelmélet és dialektológia* (pp. 120–147). PPTE.
- Lanstyák, I. (2015). Bibliafordítások használatban. Fabiny Tibor – Pecsuk Ottó – Zsengellér József (szerk.) *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon. Credo, 21(2)*, 61–64.
- Lanstyák, I. (2016). A magyar bibliafordítások jövőjéről (Gondolatok egy bibliafordítási kötet ürügyén), *Fórum Társadalomtudományi Szemle, 18(2)*, 3–24.
- de Jong, M. (2020). *Translating the Bible in Plain Language. The story of the Dutch Bijbel in Gewone Taal*. UBS Monograph Series, No. 12, UBS.
- McGrath, A. (2001). *The Story of the King James Bible and How It Changed a Nation, a Language, and a Culture*, Random House.
- Nida, E. A. & Taber, C. R. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Brill.
- Pecsuk, O. (2019). Paul's terminology of *dikaion*. A question of translation In Benyik, Gy. (szerk.). *The Hellenistic and Judaic Background to the New Testament* (pp. 355–365). Jate Press.
- Pecsuk, O. (2020). *Pontos. Természetes. Érthető. A bibliafordítás elmélete, gyakorlata és távlatai*. Kálvin Kiadó.
- Ogden, G. S. & Sterk, J. (2011). *Isaiah. Volume 2: Isaiah 40–66*. United Bible Societies.
- Toury, G. (2012). *Descriptive Translation Strategies—and Beyond*. Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.100>
- Wendland, E. (2012). Exploring Translation Theories – A Review from the Perspective of Bible Translation” *Journal of Northwest Semitic Languages 38(2)*, 89–128.
- Wonderly, W. L. (1970). Some principles of »common language« translation *The Bible Translator 21(3)*, 126–137. <https://doi.org/10.1177/000608447002100303>